

MECHANICAL MOVEMENT OF THE BULGARIAN POPULATION FOR THE PERIOD 1989-2007

Abstract: Includes announcements and information about mechanical movement of the population up to 1989 -Passing and examining the political and economical situation of the country during the period 1991-2001. After that we have demographic changes related to the economic indicators and changing the institutions which are making their reports, according the migration of the people.
-The period 2001-2007 marks a new look at the economical and regional development of the country. The ideas now are related to the Western European Union ones, according the future membership of Bulgaria.
-Studying of the institutions, which are monitoring changes in this type of information.
- A short flashback of the two political systems until 1989 and after 1991, related to the regional geography of Bulgaria, the opportunities of the regions and their future development.
-Problems and trends related to the development of regional geography and mechanical change of the movement of the population in Bulgaria

Author information:

Andrey Edrev

Teacher

High School of Mathematics „Dr. Petar Beron“ – Varna,

✉ andrewsedrev@abv.bg

🌐 Bulgaria

Keywords:

European Union, Mechanical change ,
Population, Migration, Develop,
Demographic, Socialism, Democracy,
Gross domestic Product, Market

Първото и най-важно нещо е да се обясни , какво всъщност означава население на България. Населението на България представлява съвкупността от хора, които водят организиран социален, културен и стопански живот в рамките на територията на страната.

Населението представлява най-важния ресурс на една страна. То също така е най-важната бръмка в системата “ПРИРОДА-ОБЩЕСТВО-СТОПАНСТВО,,. И така всъщност става ясно, че от населението и неговия образователен ценз зависят стопанството, технологичния прогрес, от там повишаването на ефективното използване на природните ресурси, тяхното приложение във вторичния сектор, повишаване на БВП-то, както и подобряване качеството на живот на всяко домакинство.

Ако обърнем внимание на т.н. социалистически период на България, трябва да погледнем обективно през призмата на народното недоволство по това време , но също така и през очите на държавата и управляващата върхушка. И понеже темата е механично движение на населението на България, ще трябва да отбележим няколко детайла, които се явяват ключови в този период и са в същината на миграционните процеси. Цялостната конструкция на миграционните процеси до 1989- та се регулира от комунистическата идея. В същността си тя е да има икономическо равенство за всички и населението намиращо се независимо в коя част или регион на България,

да може да си позволи сравнително еднакви социални придобивки. За да се постигне такова равновесие е необходима твърда ръка и донякъде строг режим, който е в противовес със сегашното ни разбиране за човешка свобода. Т.н. „жителство“ не се е раздавало безхаберно и човек трудно е можел да смени родното си място. Разбира се това „жителство“ е можело да бъде придобито по определени начини, най- разпространения обаче е било встъпване в брак с човек от другото населено място. При така стичащите се демографски процеси, силно регулирани от държавата, миграционните процеси са били сравнително слаби.

Напусналите България за периода 1990 – 2005 се изчисляват на над 1 000 000 души. След политическите промени от 1989 г. се развива силна икономическа емиграция, включваща част от висшистите в България. Тази тенденция продължава и до днес.

От 1989 г. близо 1 000 000 души са напуснали страната, а живеещите в чужбина към 2007 г. са около 750 000 души. Емиграцията е един от главните фактори за намаляване на българското население. Заражда и друг вид миграция – към България от чужбина, имиграция. Част от имигрантите са българи от етническите общности в чужбина, получили българско гражданство на основание български произход. Все повече граждани на ЕС – главно Великобритания, Франция, Нидерландия, Италия, Полша, Германия, Испания, Гърция, Белгия, Ирландия и т.н., живеят временно или постоянно в страната във връзка с работа или заради по-евтиния живот. Има също руснаци, украинци, китайци, турци, араби и други с произход от Близкия Изток.

Когато се говори за прехода на България вече рядко се споменават някои трудни периоди през, които преминава икономиката на страната и това, как преминаваме от централизирано стопанство в пазарно. От 1989 г. до 12 Юли 1991 г. е достатъчно тъмен период за всички. На практика няма държава и управляващата върхушка започва да се разцепва на по- малки. Всъщност най-голямата и най-стара партия БКП, започва своето преструктуриране. Така започват да се раждат други по-малки политически движения в страната. Докато обаче тече тази метаморфоза, българския народ няма реална представа, какво се задава и с какви неволи ще се сблъска. Обръщането на погледа на запад, означава загърбване до някаква степен на източните пазари. Досега населението не е изпитвало нужда да мигрира поради социални разлики или придобивки в други краища на държавата. В интерес на истината се оказва, че до голяма степен социалистическият режим е успял да изравни икономическото ниво на народа спрямо неговата локация. Устоите обаче и порядките на социализма към края на 80- те години вече са остарели и народът на страната иска или поне проявява готовност за промяна. Готова ли е обаче икономиката ни за това, дали нашите стоки и производство са конкурентни на западните, все още е загадка. И така започват проблемите в някои основни отрасли. Когато говорим или изследваме миграционни процеси на население или групи от хора, винаги трябва да разглеждаме причините за това. Те могат да бъдат различни, но най-често ако не се намират в „гореща точка“, няма война или други природни бедствия, причините са породени от икономическата ситуация на дадената територия или държава. И така Населението на България към 31 декември 2018 г. е 7 000 039 души, според оценки на НСИ. През 1989 г. населението достига 9 009 018 души. Този брой обаче претърпява първите промени веднага след разпадането на социалистическия строй. Тогава през първите години на т.н. „преход“, се оформят първите емигрантски вълни. Те са насочени към други страни, обикновено към западна Европа и дори Австралия. При последното преброяване през 2011 г. към 1 февруари 2011 г. общия брой на населението е 7 364 570 души. Остава да видим резултатите от следващото, което ще се проведе през 2021-ва година.

Приватизацията протича под крайно негативното външно въздействие на военните действия в съседна Югославия и на ембаргото. Азиатската криза и руският дефолт на дълга засилват срива на цените на изкуствените торове и повечето химически продукти, на черните и цветни метали и допълнително влошават валутните постъпления на България. Външните въздействия, държавният фалит и икономическата катастрофа от 1996 определят България, като високо рискова за инвестиции и ограниченото участие на външни инвеститори в приватизацията.

Законова регламентация... Приватизацията в 1997 – 2001 се извършва при изключително подробна регламентация, съдържаща се в ЗППДОБП и 30 подзаконови нормативни актове и вътрешни правила. Направени са законови промени, които увеличават възможностите за контрол, включително от Народното събрание и опозицията. Това забавя процеса и ограничава гъвкавостта на приватизиращите органи. За всяко нарушение на посочените нормативни актове заинтересованите могат да отнесат спора си с приватизиращите органи за решаване от Върховния административен съд. От образуваните в тази връзка над 160 дела срещу актове на приватизиращите органи само седем акта са изменени или отменени. Нито една сделка не е развалена или обявена за нищожна, което е атестат за законосъобразността на процеса. Всички значими сделки на Агенцията за приватизация са одобрени от Надзорния съвет, в който са включени представители на всички парламентарно представени политически сили. Най-големите и важни за икономиката приватизационни сделки стават след одобрение на Надзорния съвет и на Министерския съвет, което е гаранция за качеството и за високото политическо съгласие по постигнатите параметри на сделките.

Икономически и финансови условия... В края на 1996 България е изостанала много от централноевропейските страни; по касов път са раздържавени 7,2% от активите на държавните предприятия. Стартирана е масова приватизация. Вътре в страна има крайно ограничен паричен и кредитен ресурс за участие в приватизацията. През януари 1998 парите в обръщение, безсрочните, срочните и спестовните депозити в лева и чужда валута на населението и на частните предприятия са общо 3842.8 млн. деноминирани лева или US\$ 2544,9 млн. Далеч не с всички компоненти на посочените парични агрегати може да се участва в приватизацията. И малка част от техните притежатели поемат риска да купят акции или дял от държавата.

След фалита на 15 банки българската банкова система е силно резервирана за отпускането на кредити за инвестиции в приватизирани производствени активи. Целият вътрешен кредит в левове и валута през януари 1998 е 5262.1 млн. деноминирани лева. Година по-късно е спаднал с 13,9% до 4530.2 млн. От тук следва, че в периода 1997 – 2001 в България няма достатъчен вътрешен паричен ресурс за приватизация. Едновременно силно е ограничен външния инвеститорски интерес, поради посочените по-горе външни причини. Това обяснява, защо производствените активи не могат да се продадат на по-високи цени от постигнатите.

При разпадането на предприятията и начина на протичане на масовата приватизация се получава разминаване и всъщност приватизирането води до съкращаване, намаляване на капацитета на работа, та дори и затваряне на предприятия и заводи. Това неминуемо води до освобождаване на голям брой заети лица и рязко увеличаване на безработицата. Интерес в случая прави, че България по това време има репутацията на страна развила своя вторичен сектор, особено след ВСВ до края на 80-те години. В тези условия на трудова заетост на страната, образованието на работната сила е съобразено с нуждите на страната. Много хора са обучени да заемат различни позиции в тежката промишленост със специфичен професионален опит. При закриването на предприятия към края на 2000 година, голяма част от тях остават без работа. Това води до едни от първите вътрешни миграционни процеси след тези, които напускат страната непосредствено през първите няколко години на т.н. промени. Така постепенно се оформя почти

масово механично движение на населението насочено посока село - град. Това е и началото на псевдоурбанизацията в България. Защо това да бъде псевдоурбанизация обаче? Отговорът на този въпрос към даденият момент, не може да бъде съвсем ясно изразен. Впоследствие обаче това се доказва с „готовността“ на по-големите градове да поемат огромния поток от мигриращи българи напуснали малките си родни места, прииждащи за да търсят по-добри възможности за развитие, въпреки по-ниския си образователен ценз и липсата в тях на градски тип начин живот. От съвременна гледна точка е по-лесно вече да се дефинират тези процеси, тъй, като контраста между селата и градовете се изрази доста ясно. Самите инвестиции се измениха, вече не са държавни, а станаха частни. България започва нов етап, това е време на свободно движение на пари, хора и капитали, които определят заетостта и развитието на по-голямата част от регионите в страната.

Така след разпадането на държавните предприятия и оформянето на частния сектор, преминаваме към т.н. пазарно стопанство и това дава свободна нерегулирана от държавата посока на инвестиции по региони и места, както и свободното движение на населението вътре и извън страната. Разбира се все още ЕС е само посока и стремеж на управляващата върхушка по това време, но подготовката за това направление вече е започнала.

Интерес представляват някои изменения в институциите, които България притежава до около 2000 година относно следенето на демографските показатели. През 1938, когато демографският проблем за първи път се очертава пред страната ни, професор Стефан Консулов предупреждава, че "най-голямата опасност пред българския народ е неговото стопяване". Седемдесет и пет години по-късно, статистическите данни от последното преброяване, публикувани на 19 април 2013, показват, че населението на България през 2011 е било 7 282 000 души, т.е. колкото е било и преди 60 години, като се отчита ръст единствено при ромите и принадлежащите към други етноси, докато българското население еднозначно се топи.

През 2004 този процес привлече вниманието на ООН, чиито експерти предупредиха, че в това отношение България е на първо място в света. Горещо долу по същото време доц. Михаил Мирчев публикува резултатите от своите научни изследвания, в които се посочва, че "от четири новородени, само едно е българче", което пък му даде основание да заключи, че "Българския се намира в положение на автогеноцид". В отговор, тогавашният директор на Демографския институт при БАН проф. Петър-Емил Митев заяви, че "положението не е чак толкова трагично" и препоръча да не се нагнетява излишна истерия. Година по-късно директорът на Центъра за изследване на населението при БАН доц. Татяна Коцева също изрази мнение, че "катастрофалните внушения за изчезването на българската нация са нереални прогнози... Политизирането на демографския проблем е *кауза пердута*".

Тези изявления на хора, които са призвани (най-малкото поради заеманите от тях длъжности) да оглавят усилията за преодоляване на задълбочаващата се демографска криза, попречиха за предприемането на необходимите спешни действия. Неслучайно, когато на 19 април 2013, т.е. по време на намиращата се в разгара си предизборна кампания, бяха публикувани цитираните по-горе тревожни данни на статистиката, не чухме някой от кандидатите за народни представители на големите партии да има програма за противодействие на демографската криза, поразила България.

Рядко се споменава, че в страната има голям брой села с население под 50 души (1130 през 2011), които се обслужват от само един магазин за хранителни стоки. А в многото селища с население под 50 човека няма и магазин и се разчита само на спорадични доставки от града.

Малцина коментират крайно негативните последици от масовото преселване в столицата и другите големи градове (само през 2011 от селата в градовете са се преселили 140 000 души).

Статистиката сочи, че все по-често броят на умрелите нахвърля този на новородените, което превръща столицата и другите големи градове в своеобразни "демографски топилни".

Както е известно, правителствените мерки за преодоляване на демографската криза у нас датират от 60-те - 70-те години на миналия век. Тогава беше създаден Комитет за битови услуги с ранг на министерство. Изготвената от него програма групираше населените места в 105 териториални единици за комплексно обществено обслужване. Когато за тях бяха изготвени отделни проекти обаче, самият комитет беше закрит.

Следващите инициативи за преодоляване на демографската криза бяха свързани със съставянето на Генерална схема за териториално развитие на производителните сили, чието изготвяне беше възложено на Комитета по планиране, на така и не бе осъществено.

Като капак на всичко това и демографският институт също беше закрит през 2000 година. Така се осланяме на други институции при БАН и частни проучвания на компании, които водят статистически данни по неопределен или поне не съвсем ясен за широката аудитория начин. Има вече доста агенции, които си позволяват да правят социологически проучвания и събират данни, със сериозни несъвпадения и разминавания.

През периода 2001 – 2007 година имаме вече друга визия и тя е ясна. Погледа на България е насочен към ЕС. Това предполага обаче и доста промени. Вече ясно са налице разпадналите се предприятия и упадъка в по-малките населени места, масовата приватизация е преминала. Някои могат да кажат успешно, други не. Аз лично не я смятам за успешна. Като цяло именно загубата или липсата на работодател в отдалечените или крайни райони на станата, принуди населението да търси препитание в по-големите градове. Интересен факт е, че сме съвременници на това и общото мнение на хората е едно и също. Ако погледнем обаче политическата върхушка по дадения казус, според тях процеса на капитализъм и приватизация са преминали по общия план и сътресенията за народа са минимални. Закриването на голяма част от заводите и предприятията доведе до огромен брой безработни, което от своя страна допринесе за регионалния икономически упадък на дадени територии. Причините за всяко бившо държавно предприятие или съоръжение, което е работело по време на режима, да не работи сега са различни. Най-често обаче това се явява сигурната и сто процентова „смърт“ на предприятието, като визия за сто процентова печалба. Има се предвид, че ако то се разруши и всички машини в него бъдат нарязани за скраб или разпродадени, частникът който е закупил дадения завод ще си гарантира печалба без да вложи никакви инвестиции. Концепцията обаче не бе такава. Тези заводи са произвеждали стоки, които се изнасяха в страните на изток. След 1989г. тези предприятия трябваше да се обърнат към пазарите на запад. Следователно това нямаше, как да се случи ако не претърпят сериозно модернизиране някои от тях. Това е процес, който е свързан с инвестиции и стратегии за реализация отнемайки неопределен период от време за възвръщаемост на инвестираните средства. По-лесният обаче първи начин е много по-изгоден. Това остави на улицата доста хора в най-различни сфери на заетост. Ето първите причини за миграционните движения в страната. Разбира се не са само поради липса на работа или намалели доходи. Определено населението на страната промени своето виждане и мироглед и поради това, започнаха най-различни движения. Установяването и утвърждаването на частния бизнес у нас, накара много българи да намерят себе си, като опитат нови дейности, различни от позициите заемани по време на комунизма. Някои от тях, които бяха по-напористи и имаха поглед към някои бъдещи тенденции в бизнеса, успяха да се реализират успешно в своите дейности и фирми. Като най-динамичен период в механичното движение на населението на България от представените 2, бихме определили този между 1989 и 2000 година. До влизането на България в

ЕС, миграционните процеси бяха по-силни вътре в страната с изключение на първите, които бяха непосредствено след т.н. „промени“. В следствие започват масови изселвания посока село-град и така, инфраструктурите на някои от по-големите ни градове започнаха да се задъхват. В условията на капитализъм се обособиха няколко големи центъра на българския частен бизнес, като на първо място това е столицата ни София. В следствие се оказа, че от решаващо значение за миграционните процеси е инфраструктурата в България. Неслучайно след приемането ни в ЕС, почти моментално започнаха строежите на втори Дунав мост и се задействаха проекти имащи за цел свързването на българското черноморие със западна България. Откриха се през 2010г. нови ГКПП-та по южната ни граница. Всичко това доведе до силни териториални различия в страната и концентриране на населението в определени региони и градове. В периода между двете последни официални преброявания между 2001 – 2011 г., 379 181 лица са променили своето местоживееие в страната от едно населено място в друго. От всички лица, променили местоживееенето си за тези десет години, 35.5% са се изселили в населени места на същата област. Останалите 64.5% мигрират извън рамките на областта, в която са живееели преди мигрирането. С най- голям относителен дял от тези променили местоживееенето си са лицата, заселили се в областите София (столица) - 32.1%, Варна - 10.8%, Пловдив - 7.7%, и Бургас - 5.5%. През 2010 г. се увеличава миграцията вътре в страната. В преселванията между населените места в страната са участвали 151 694 души, които са с близо 16 хиляди повече в сравнение с предходната година. От всички, които са променили своето обичайно местоживееене вътре в страната, 48% са мъже и 52% - жени.

По отношение на възрастовата структура с най-голям относителен дял сред преселващите се вътре в страната са лицата във възрастовата група 20 - 39 години - 40%. Следваща по големина група е тази на лицата под 20 години - 25%. Значително по-малък е дялът (18%) на 40 - 59 годишните, а на тези над 60 години е близо 17 %. Най-голямо териториално движение има по направлението „град - град— (45%). Значително по-малки по брой и относителен дял са миграционните потоци по направлението „село - село— (9%). Броят на преселилите се от селата в градовете (24%) е по-голям, отколкото в обратното направление - „град - село— (22%).

В резултат на преселванията между градовете и селата населението на селата е намаляло с 2 413 души, респективно с толкова се е увеличило населението в градовете. Външната миграция и процесът на демократизация в България доведе до мащабни емиграционни и външни за страната миграционни вълни. Общо за целия период от 2001г. до 2011г. в резултат на външна миграция постоянното население на страната е намаляло с 175 244 души. През 2010 г. 27 708 лица са заявили промяна на своя настоящ адрес от страната в чужбина. От тях близо 45% са мъже и 55% - жени. Близо 48% от емигрантите са на възраст 20 - 39 години. Във възрастовата група 40 - 59 години относителният дял на емигрантите е 31%. Най-младите емигранти (под 20 години) съставляват 15%, а тези на 60 години - близо 6%. Съгласно българското законодателство българските граждани, които живеят предимно в чужбина, заявяват настоящия си адрес в съответната държава, в която пребивават, чрез Заявление за издаване (респ. преиздаване) на български лични документи. В този смисъл обработените през 2010 г. съобщения за промяна на адреса от България в чужбина се отнасят до лица, които са напуснали страната и преди 2010 г., но срокът на валидност на техните документи е изтекъл през тази година, т.е. това са емигранти от страната.

За съжаление подробни данни само и единствено за периода 2008 трудно могат да се открият и затова прилагаме и някои показатели до 2011г.

По-рано бях посочил, в какво се е изразявала една от основните идеи на социализма, а именно сравнителното икономическо равенство сред народа. За да се постигне това обаче е било необходимо да се вземат серия от локални мерки, предвид природните условия и възможности, с които всеки регион е разполагал. Стратегията, която е била утвърдена се изразявала в това, там където е липсвал природоресурсен потенциал, да се набавя от друг регион или ако е нужно дори да се внася. Такъв тип управление е много трудоемък и не може да бъде осъществен единствено и само с вътрешни икономически сили. Разбира се по онова време България има подкрепата на СССР и тогава, голяма част от социалистическите идеи се превръщат в реалност. България е приемана и до днес в категория минна страната, което се явява добър основополагащ лост на българската икономика по онова време. Това, което не ни е достигало се е внасяло от страните от Източния блок. За постигане обаче на икономическо равновесие е било необходимо да се осигури постоянна заетост на населението по региони. Внимателно са се изследвали шестте региона, на които е била разделена страната ни и е изготвена определена целесъобразна програма с възможностите за развитие на всеки един от тях. С такава идея новопроходият социализъм, започва да строи заводи и предприятия на територията на страната още през 60-те години на миналия век. Част от тях са създавани с по-голям работен обем, отколкото са били суровинните бази в България. Пример за такова предприятие е най-големият металургичен комбинат в България, а именно „Кремиковци“. Неговият капацитет на работа е бил съобразен и с вноса на желязна руда, въпреки големият процент на металосъдържание в нашата такава. По този начин са се увеличавали броя на заетите в областта и са се осъществявали определни икономически връзки за взаимопомощ между страната ни и останалите членки на Източния блок. Друг пример е Северозападна България, където имаме съсредоточаване на приблизително 100% от производството на електроенергия за страната ни по онова време. Това разбира се са показатели от последното десетилетие на управляващата социалистическа власт. Ще завършим с последния пример за завод в Ивайловград за крепежни елементи и завода Копринка за шивашки изделия. Въпреки крайните локации на последните предприятия в двата последни примера посочени от мен, виждаме как се е създавали възможности за осигуряване на суровини от други региони. По този начин са се постигали добри резултати в стойностите на заетост на тези отдалечени от главните трансевропейски коридори населени места. Това разбира се е задържало населението по места и в допълнение на някои законови наредби на гореспоменатото т.н. „жителство“, се постига минимален отлив на хора от села и градове и тяхното концентриране в определни промишлени или други развити населени места, както е в момента. Това обаче би могло да бъде в разрез със сегашните ни разбирания и всяко време е носело своето бреме за народа. Кое обаче е добре за самият народ и какво ни е донесла свободата в общонационален план е вече друг въпрос, който стои пред нас в момента при сегашните условия на живот и управление.

Във времената след 1991г., в годините на „прехода“ виждаме много динамични промени в миграционните процеси на населението и развитието на отделни региони, както и западането на други такива. Трудно е да се съпоставят двата режима, а може би и не е редно. Това, което е важно да се отбележат само резултатите от въпросните промени в демографско направление и защо са се получили точно по този начин. Ако трябва да бъдем обективни и двата режима не са приложени на 100% от книгата до практическото им осъществяване. Може би единият е приложен по-зле от другият. За да не задълбаваме много и да навлизаме в политизация на темата е редно да отбележим, че всяко време е имало своята политическа сянка. За страна, като нашата и с такава географско положение е необходима много умела политическа върхушка, която да извлича народни ползи от всяка предоставила се възможност. Това доста често могат да бъдат

съдбовни ходове, които водят до своите положителни или отрицателни последици за народа и страната. Не само в политически, социален, икономически, но и в морален аспект. Свободата е нещо към, което се стреми всяко човешко общество. Ако обаче тя е прекомерна може да има негативни последици. Последните години на управление убедиха управляващите в необходимостта да се деконцентрира производството, за да няма драстично изоставане на определени територии от други. Не е нужно да цитираме или посочваме конкретни личности, които да потвърждават териориалните контрастни различия в България. Все още стоят руините вече на бившите ТКЗС-та и АПК-та, разрушените горски и селски стопанства, както и създадените тогава лаборатории за нови лозараски трайни насаждения и сортове грозде. Примерите са много... Всяко време има своето управление, въпросът е да може при преминаване от едно управление в друго, да се надгради върху завещаното от предходното такова, а не да се разруши. Самият Живков казва в интервю през 1997-ма в предаването „ВСЯКА НЕДЕЛЯ“, че е било невъзможно да се предприеме маневра насочена към запада, по-рано от края на 80-те.

Към днешна дата около 68% от БВП-то на страната ни е изградено от сектора на услугите, около 28% от вторичния на производството и едва 4-5% остават за първичния – добивен. Това до голяма степен превръща страната ни в зависима от вносни стоки. Този процес беше бавен, но сигурен... От историята след време ще научим дали е било целенасочено или това е плод на лоша политика водена от правителствата на прехода и в момента.

References:

1. statisticheskiye dannye izpolzovani v doklade sa vzeti ot sayta na NSI i BAN
2. el. iztochnitsi : <https://www.mlsp.government.bg>
3. AKTUALIZIRANA NATSIONALNA STRATEGIYA ZA DEMOGRAFSKO RAZVITIE NA NASELENIETO V REPUBLIKA BALGARIYA (2012 g. - 2030 g.)
4. <https://news.bg> i statiyata na Nevena Gramatikova – „Regionite“
5. <http://svoboden-narod.eu> - Ikonomicheskoto chudo na NRB (ot 44g. Do 89g.) v tsifri i fakti.
6. <https://arch.sofia.bg/rajoni> - Stolichna obshtina
7. <https://geopolitica.eu> – Preodolyavaneto na demografvskata kriza - nay-vazhniya natsionalen problem : Akad. D-r. g.n. Marin Devedzhiev